

Dorota STEFAŃSKA*

SYLWETKI ŻOŁNIERZY POLSKIEJ ORGANIZACJI WOJSKOWEJ W SZADKU W OKRESIE I WOJNY ŚWIATOWEJ¹

Streszczenie. W artykule zaprezentowano sylwetki żołnierzy związanych z szadkowską Polską Organizacją Wojskową, powstałą wiosną 1915 r. z inicjatywy Feliksa Szymańskiego. Są to najczęściej postacie mało znane, ale zasłużone w walce z okupantem i zaangażowane w działania prowadzące do odzyskania przez Polskę niepodległości. Informacje o tych osobach autorka zdobyła podczas badania źródeł archiwalnych, znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie. W artykule nie zabrakło też sylwetek szkoleniowców, m.in. Jerzego Neugebauera czy Stanisława Fruzińskiego. Zaprezentowane biogramy stanowią ważne źródło informacji na temat działalności szadkowskiej komórki POW.

Słowa kluczowe: Polska Organizacja Wojskowa, Szadek, I wojna światowa, konspiracja, niepodległość

WPROWADZENIE

W 2018 r. minęło sto lat od odzyskania przez Polskę niepodległości. Tak znacząca rocznica skłania do refleksji historycznej. Warto poznać pokolenie szadkowskich walczących o niepodległość w latach 1914–1918, aktywnych uczestników bądź naocznych świadków wydarzeń z lat Wielkiej Wojny i okupacji niemieckiej. Źródła archiwalne (znajdujące się w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie), dokumentują dokonania Polskiej

* Dorota Stefańska, mgr, emerytowana nauczycielka historii w Zespole Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Szadku, członek zarządu Towarzystwa Przyjaciół Szadku, e-mail: dorotastef@onet.pl.

¹ Pierwsza część artykułu na temat działalności Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w okresie I wojny światowej autorstwa Doroty Stefańskiej ukazała się w poprzednim numerze „Biuletynu Szadkowskiego” („Biuletyn Szadkowski” 2018, t. 18, s. 65–77).

Organizacji Wojskowej. Szereg dokumentów zostało sporządzonych przez członków tej organizacji oraz kombatanckiego Związku Peowiaków i przesłanych do Biura Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Kwerenda Zespołu Akt Personalnych i Odznaczeniowych umożliwiła zdobycie informacji na temat mieszkańców Szadku i okolic, którzy oddali się pracy niepodległościowej w warunkach konspiracji. Dzięki ich zaangażowaniu udało się doprowadzić w listopadzie 1918 r. do bezkrwawego i przebiegającego w sposób najbardziej korzystny dla odradzającej się ojczyzny usunięcia okupantów. Znaczenie działań organizacji peowiackiej podkreślił twórca POW – Józef Piłsudski: [...] *żołnierze, gdyby Was brakowało, brakowałoby koniecznie, nieodbicie w każdym wojsku ogniwa. Brakowałoby tego tonu, który jedynie czyni wojnę wojną narodową i zespoloną. [...] chciałbym z Was wytworzyć inną tzw. niemożliwość – żołnierza w całym tego słowa znaczeniu w warunkach pracy konspiracyjnej. Pracy, odwagi i spokoju*²

Po wybuchu I wojny światowej liczący 2,8 tys. mieszkańców Szadek znalazł się pod okupacją niemiecką, stając się terenem licznych potyczek między wojskami rosyjskimi i niemiecko-austriackimi. Coraz większe zainteresowanie budziła działalność Józefa Piłsudskiego. Utworzona przez niego Polska Organizacja Wojskowa miała stanowić drugą obok Legionów Polskich siłę wojskową. Początkowo POW swym działaniem obejmowała głównie Warszawę, z czasem także inne, zajęte przez wojska rosyjskie miejscowości Królestwa Polskiego.

Szadkowska POW powstała wiosną 1915 r. z inicjatywy Feliksa Szymańskiego, który pełnił w niej funkcję komendanta. Sprawował ją do 1917 r., kiedy to w związku ze zmianami wynikającymi z rozbudowy jednostki pod względem liczebnym, z rozkazu władz zwierzchnich, objął komendaturę III Obwodu Sieradzkiego POW. Niespełna dwuletni okres pracy konspiracyjnej polegał na prowadzeniu ćwiczeń w posługiwaniu się bronią i szkoleniu obywatelskim grupy czterdziestu pięciu mieszkańców Szadku i okolicznych wiosek, którzy po złożeniu przysięgi mieli stać się karnymi i zdyscyplinowanymi kadrami dla polskiej armii. Sylwetki najbardziej wyróżniających się żołnierzy przedstawiono poniżej w porządku alfabetycznym.

JÓZEF ADAMKIEWICZ, PSEUDONIM „WRZOS”

Urodził się w 1897 r. w Szadku, gdzie mieszkał przy ul. Nowe Miasto pod numerem 32. Trudnił się kupiectwem. W korespondencji do Biura Kapituły Krzyża i Medalu Niepodległości opisał swoją działalność niepodległościową następująco: *Po dojrzeniu do pełnoletności w czasie okupacji niemieckiej, kiedy powstała myśl organizowania Polskiej Organizacji Wojskowej na terenie m. Szadek, wstąpiłem do POW w listopadzie 1915 r. [...]. Uczęszczałem na ćwiczenia, które były pro-*

² *Pisma zbiorowe Józefa Piłsudskiego*, red. i wstęp W. Lipiński, t. 4, Warszawa 1937, s. 38–39.

wadzone pod okiem ukrytym wojsk niemieckich przez komendanta „Szczęsnego” Szymańskiego. Z chwilą rzucenia myśli zerwania pęt niewoli miałem czynny udział w akcji rozbrojeniowej, otrzymując rozkaz przez komendanta przecięcia połączenia telefonicznego między Szadkiem a Zduńską Wolą. Niezależnie od powyższego brałem udział w wypadzie rozbrojenia wojsk niemieckich stacjonujących w Zygrach, a potem w Zduńskiej Woli. Do wojska nie wstąpiłem z powodu tego, że ojciec mój nie żył, a matka w wieku podeszłym. Pozostałem żywicielem rodziny. Niezależnie od tego pracuję w Ochotniczej Straży Pożarnej od 1914 r., w stopniu adiutanta od 1934 r. do chwili obecnej³.

BOLESŁAW BEDNAREK, PSEUDONIM „SUŁKOWSKI”

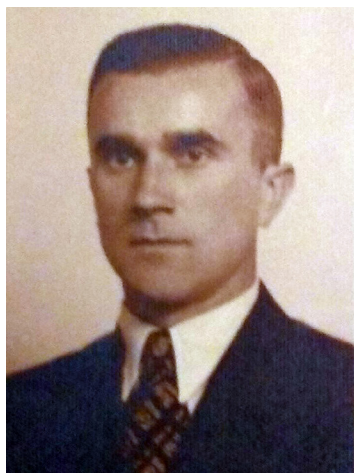
Syn Marcina i Marii z Frontczaków, urodzony 3 sierpnia 1897 r. we wsi Karczówek, w gminie Szadek. Pochodził z rodziny rolniczej. W 1916 r. wstąpił do szadkowskiego oddziału Polskiej Organizacji Wojskowej, dowodzonego przez Feliksa Szymańskiego. Przyjął pseudonim „Sułkowski”. W 1917 r. otrzymał stopień żołnierza, a w 1918 r. został mianowany podoficerem⁴ i objął funkcję komendanta lokalnej organizacji w okolicy Szadku, działającej na terenie wsi Karczówek i Kobyla Miejska⁵. Wkrótce po wstąpieniu do organizacji ukończył kursy: żołnierski (w 1916 r.), kartograficzny (1917 r.) i rewolucyjny (w 1918 r.). Jako wyszkolony żołnierz POW brał udział w rozbrajaniu Niemców w Szadku i okolicznych miejscowościach. W Zygrach pluton pod jego dowództwem rozbroił oddział niemieckich żołnierzy liczący kilkudziesięciu ludzi. Dzięki tej akcji

³ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), *Akta personalne i odznaczeniowe, Adamkiewicz Józef*, odrzucono 31.01.1938. Adnotacji rekomendującej udzielili 25 września 1937 r. przewodniczący komisji dla POW na powiat sieradzki – J. Małecki oraz Stefan Wilk-Wilczyński: *Na odznaczenie niepodległościowe zasługuje*. Pracę w POW zaświadczyli: Adam Stamirowski, Kazimierz Lipiński, Jan Niedźwiecki.

⁴ CAW, *Akta personalne i odznaczeniowe. Kwestionariusz*, sygn. 15/35288. Wniosek o odznaczenie zaopiniował były komendant II Obwodu POW w Łasku Stefan Kielczewski, w Rembertowie mjr CWP. Dnia 21 sierpnia 1937 r. zrobił adnotację: *Dużo i...* [fragm. nieczytelny] *pracował w POW. Krzyż Niepodległości*. Jego działalność niepodległościową poświadczyli: kpt. Bolesław Gromczyński (31 Pułk Strzelców Kaniowskich), mjr dypl. Mieczysław Piczkowski, wojskowy instruktor naukowo-oświatowy w Warszawie, i wspomniany mjr Stefan Kielczewski.

⁵ *Kronika Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Szadku*, Muzeum Okręgowe w Sieradzu, sygn. ARW 418, [w:] D. Stefańska, *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w okresie I wojny światowej*, „Biuletyn Szadkowski” 2018, t. 18, s. 71–76. Karczówek – sołectwo położone na zachód od Szadku, bezpośrednio przylegające do granic miasta. W skład sołectwa wchodzi pięć jednostek osadniczych. Kobyla Miejska – sołectwo przylegające do granic Szadku od północnego zachodu, położone w centralnej części gminy przy drodze wojewódzkiej nr 473. Więcej informacji: T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Gmina i Miasto Szadek, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, Ośrodek Badawczy Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego, Łódź–Szadek 2004, s. 55–60.

Polacy przejęli 56 koni, 28 wozów, znaczną ilość broni krótkiej i długiej, a także kilkanaście kożuchów. Cenne łupy zostały następnie przekazane do Sieradza⁶.

Fot. 1. Bolesław Bednarek, pseudonim „Sułkowski”

Źródło: CAW, *Bolesław Bednarek*, sygn. MN 27.06.38

Bednarek stał na czele plutonu wspierającego oddział zduńskowolskiej POW, który miał zostać rozbrojeny przez PPS szykującą się do przejęcia władzy. W *Kronice Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku* czytamy, że „Sułkowski” został oddelegowany do utrzymania wówczas porządku w mieście⁷.

Do Wojska Polskiego wstąpił w 1918 r. w czasie mobilizacji POW. Po wojnie zamieszkał w Łodzi przy ul. Srebrzyńskiej. Pracował w firmie handlowej na stanowisku urzędniczym. Za działalność niepodległościową został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę Lat 1918–1921, Krzyżem POW (którego nie odebrał) oraz Medalem Niepodległości⁸.

STEFAN BEDNAREK, PSEUDONIM „DĄB”

Urodzony 23 sierpnia 1899 r. w Karczówku. Do POW wstąpił w 1916 r., składając przysięgę przed komendantem oddziału Feliksem Szymańskim. Charakteryzując swoją działalność ideowo-niepodległościową, wspominał: *ćwiczyłem się w tych szeregach do 11 listopada 1918 r., biorąc czynny udział w roz-*

⁶ A. Tomaszewicz, *Dokumenty dotyczące działalności Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1989, t. 6, s. 152.

⁷ *Kronika Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Szadku...*

⁸ CAW, *Akta personalne i odznaczeniowe*, sygn. 15/35288. Zarządzenie Prezydenta RP 27 czerwca 1938 r.

brajaniu Niemców jako wyszkolony żołnierz POW⁹. Został wcielony do Batalionu Zapasowego 6-go Pułku Piechoty Legionów. Na front wyjechał 19 kwietnia 1919 r. pod Lidę, gdzie po raz pierwszy znalazł się twarzą w twarz z żołnierzami wojsk sowieckiej Rosji. Następnie walczył w Wilnie, Dźwińsku, Święcianach, Żytomierzu, Kijowie, a także brał udział w obronie Kijowa. Dnia 30 marca 1922 r., po zakończeniu walk w obronie granic, został przeniesiony do rezerwy.

STANISŁAW BOGDAŃSKI, PSEUDONIM „BOGDAN”

Syn Stefana i Petroneli z Bielawskich. Urodził się w Łodzi 8 kwietnia 1895 r. W wieku dwunastu lat 27 stycznia 1912 r. przyjął chrzest w parafii rzymskokatolickiej¹⁰. Uczył się w łódzkim gimnazjum, które ukończył w 1913 r. Jako uczeń udzielał się w organizacjach niepodległościowych. Po wybuchu wojny zaciągnął się do Związku Walki Czynnej.

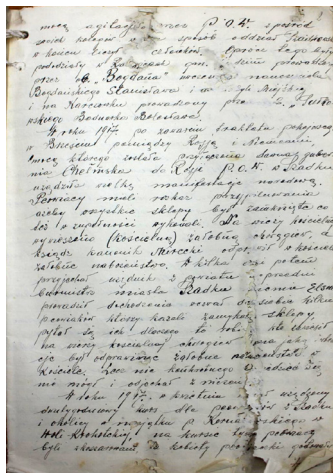
Fot. 2. Świadeztwo urodzin i chrztu Stanisława Bogdańskiego (odpis z 4.10.1934 r.)

Źródło: CAW, sygn. I. 481. B. 9567

⁹ CAW, *akta personalne i odznaczeniowe, Bednarek Stefan*, odrzucono 25.06.1938. Kwestionariusz do odznaczenia Krzyżem Niepodległości. Działalność niepodległościową poświadczyli: dwaj mieszkańcy Łodzi – Bolesław Bednarek i Józef Kolenda oraz Józef Fronczak (zamieszkały w Karczówku) i Franciszek Dziarnarski (mieszkaniec Szadku).

¹⁰ CAW, sygn. I. 481. B. 9567. *Świadeztwo urodzin i chrztu*. Na podstawie ksiąg metrykalnych sporządzony odpis: Łódź, 4.10.1934 r.

gdyż jest stale tropiony przez niemieckiego szpiega, czyli szpicla z Zadzimia, niejakiego Grina, syna rzeźnika ze Zduńskiej Woli¹³. Jego przełożonym w POW był komendant II Obwodu Okręgu IV – major Kielczewski, pseudonim „Zrzyta”¹⁴.

Fot. 4. Fragment rękopisu *Kroniki POW w Szadku* informujący o pracy konspiracyjnej „Bogdana” jako komendanta pododdziału w Ralewicach

Źródło: Zbiory Muzeum Okręgowego w Sieradzu, k. 2

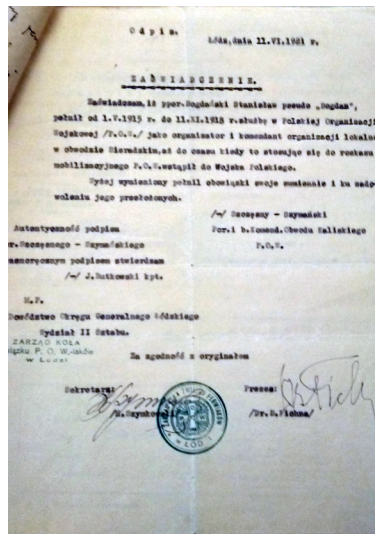
W 1918 r. Bogdański wraz z kilkoma członkami POW odbił niemieckim żandarmom aresztowanego i prowadzonego do sieradzkiego więzienia organizatora i komendanta placówki POW we Wróblewie, także nauczyciela – Kazimierza Wagnera¹⁵. Brał również udział w rozbrajaniu Niemców w miejscowościach Szadek, Zyгры i Zduńska Wola¹⁶.

¹³ *Kronika Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Szadku...*, s. 4.

¹⁴ CAW, *Bogdański Stanisław*, sygn. KN 16.03.33. Kwestionariusz do odznaczenia Krzyżem Walecznych.

¹⁵ Tamże, *Życiorys i przebieg pracy niepodległościowej Stanisława Bogdańskiego*. W relacji Feliksa Jędrzejaka, komendanta organizacji lokalnej w Sieradzu, osoba Bogdańskiego nie została wymieniona. Wspomina on o pięciu uczestnikach tej brawurowej akcji odbicia aresztowanego Wagnera w nocy z 7 na 8 listopada 1918 r.: Stanisławie Fruzińskim, Feliksie Jędrzejaku, Ludwiku Margielu, Waławie Margielu i Janie Sękowskim. Na podstawie wskazanego źródła można stwierdzić, że uczestnikiem tego wydarzenia był także Stanisław Bogdański.

¹⁶ CAW, *Bogdański Stanisław*, sygn. KN 16.03.33. Pracę niepodległościową z bronią w ręku poświadczali: Jerzy Neugebauer (były komendant IV Okręgu POW), Stefan Kielczewski (kpt. 62 pp w Bydgoszczy, były komendant II Obwodu IV Okręgu POW), Bolesław Grańczyński (były instruktor szkoły podoficerskiej POW, później kpt. 84 pp zamieszkały w Pińsku), gen. Roja (zamieszkały prawdopodobnie w Lublinie), Borysewicz (starosta powiatu sieradzkiego). W kolejnym zestawie dokumentacji odznaczeniowej jako świadków podano: „Szczęsnego” Szymańskiego (zamieszkałego w Gdyni), kpt. „Zrzyta” Kielczewskiego (zamieszkałego w Bydgoszczy), kpt. „Grzymałę” Pęczkowskiego (zamieszkałego w Warszawie) oraz komendanta szkoły POW – Romockiego.

Fot. 5. Odpis zaświadczenia potwierdzającego działalność Stanisława Bogdańskiego w POW. Podpis złożył na nim „Szczęsny” Szymański, porucznik i były komendant Obwodu Kaliskiego POW

Źródło: CAW, sygn. KN 16.3.33

W listopadzie 1918 r. S. Bogdański wstąpił w szeregi Wojska Polskiego i otrzymał przydział do pułku kaliskiego¹⁷. W Wojsku Polskim służył do 1 marca 1921 r. 1 stycznia 1919 r. został wcielony do 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich w szarży plutonowego¹⁸. Walczył z Niemcami na odcinku południowym. Pod Zdunami został ranny. Sześć dni był w niewoli niemieckiej. Na podstawie reklamacji inspektoratu szkolnego miał dobrowolną przerwę w służbie, trwającą od 15 stycznia do 1 czerwca 1920 r. W dniu 1 lipca 1920 r. wstąpił jako ochotnik do wojska i otrzymał przydział do 210 Pułku Ułanów. 15 września 1920 r. otrzymał stopień podporucznika i objął funkcję zastępcy dowódcy kawalerii karabinów maszynowych. Brał udział w powstaniu wielkopolskim i w walkach z wojskami bolszewickiej Rosji. Uczestniczył w wyprawie wojsk polskich na Kijów i w bitwie o Warszawę. W bitwach stoczonych pod Włocławkiem, Płockiem oraz Ciechanowem został dwa razy ranny w nogę. W marcu 1921 r. wskutek ponownej reklamacji łódzkiego inspektoratu szkolnego został zwolniony ze służby wojskowej. Nie powrócił do

¹⁷ CAW, *Kolekcja akt personalnych*, sygn. I 48.1. B. 9567, k. 21.

¹⁸ Tamże, *Karta kwalifikacyjna dla komisji weryfikacyjnej*, k. 22: KN 16.03.38. Zaświadczenie podpisane przez dowódcę batalionu podpułkownika Lucjana Sikorskiego. Czytamy w nim: *Pan podporucznik Stanisław Bogdański służył w 12 Pułku Wielkopolskim do 20 stycznia 1920 r. Postrzegam go jako człowieka inteligentnego, energicznego, sumiennego oraz dobrego żołnierza. Jest sprężystym i wydajnym pracownikiem.*

zawodu nauczyciela, lecz podjął pracę w Urzędzie Skarbowym w Sieradzu¹⁹, gdzie zamieszkał przy ul. Warckiej 3.

Poślubił Halinę Nykiel, z którą miał córkę Jolantę (ur. 16 października 1928 r.). Na rozkaz dowództwa Okręgu Korpusu nr IV został ponownie przyjęty do wojska w charakterze oficera rezerwy 4 Pułku Strzelców Konnych Ziemi Łęczyckiej²⁰. W czasie wydarzeń majowych w 1926 r. w opinii prezesa Związku Strzeleckiego Komendy Oddziału Łask wykazał zupełne oddanie się idei Wodza Marszałka Józefa Piłsudskiego i poprowadził powierzoną mu komendę ku zupełnemu zadowoleniu jego przełożonych w utrwalaniu zasad Marszałka²¹. Został odznaczony Krzyżem Legionowym (nr 1986), Krzyżem Polskiej Organizacji Wojskowej (nr 2275), Krzyżem za zdobycie Wilna 1919 (nr 1007), Medalem Pamiątkowym za Wojnę Lat 1918–1921 (nr 73805), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, a w marcu 1933 r. Krzyżem Niepodległości²². Działał w Związku Peowiaków, w Związku Legionistów Polskich, Związku Oficerów Rezerwy, a także w Związku Strzeleckim na terenie Łodzi.

JÓZEF GARCZYŃSKI, PSEUDONIM „SOBIESKI”

Urodził się 15 marca 1887 r. w Szadku jako syn Mateusza i Michaliny z Kozłowskich. Ukończył dwie klasy w rosyjskiej szkole powszechnej. Następnie zdobywał umiejętności w zawodzie piekarza, najpierw jako praktykant, a potem czeladnik. Uzyskane kwalifikacje wykorzystał po wyjeździe do Łodzi, gdzie pracował przez kilka lat w różnych punktach miasta jako piekarz. W tym czasie zaangażował się w działalność o charakterze narodowym. W okresie rewolucji w 1906 r. wyjechał z Łodzi, by uniknąć aresztowania. Ponownie zamieszkał w Szadku, gdzie wraz z rodzicami prowadził restaurację. Nadal udzielał się społecznie. Zaangażował się w walkę o polską szkołę i administrację. Po kilku latach wspominał: w 1907 r. z polecenia organizacji nakazano Kwiecińskiemu, że musi pozrywać portrety carskie w szkole i urzędzie. Toteż wykonaliśmy i takowe

¹⁹ CAW, *Curriculum vitae* (Sieradz, 2 sierpnia 1922 r.), sygn. I. 48. B. 9567, k. 30.

²⁰ Tamże, *Wniosek komisji przyjęć. Lista kwalifikacyjna*, k. 23. 4 Pułk Strzelców Konnych, Lubień, powiat włocławski: *Podporucznik rezerwy ze starszeństwem od 1 marca 1921 r. Bogdański nie otrzymuje pozytywnych opinii od swoich dowódców wojskowych, tak pod względem cech charakteru, jak i umiejętności żołnierskich, a zwłaszcza dowódczych po odbytych ćwiczeniach rezerwy w 1929, 1931 i 1932 r.*

²¹ CAW, *Bogdański Stanisław*, sygn. KN 16.03.33. Zaświadczenie Boguckiego – prezesa Związku Strzeleckiego Komendy Oddziału Łask, opatrzone datą 5.05.1929 r.

²² Tamże. Proponowane odznaczenie – Krzyż Walecznych. Zaproponowany przez komisję POW do odznaczenia niepodległościowego. Zastrzeżeń do przyznania odznaczenia i co do nieskazitelności charakteru nie zgłosił wicewojewoda łódzki Wendorff. Bogdański mieszkał w Łodzi przy ulicach: Odeskiej 6 i Napiórkowskiego 58/20.

zostały u mnie spalone²³. Parę miesięcy później został aresztowany. Po zwolnieniu w 1908 r., wstąpił do Ochotniczej Straży Pożarnej, w której pełnił służbę do 23 grudnia 1923 r.

Fot. 6. Józef Garczyński, pseudonim „Sobieski”, zdjęcie z 1927 r.

Źródło: Kronika Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku

W 1915 r. trafił w szeregi konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej. Złożył przysięgę przed komendantem „Szczęsnym”, obierając pseudonim „Sobieski”. W POW zdobywał *umiejętności żołnierskie*, uczestnicząc w wykładach oraz w szkoleniach z posługiwania się bronią. Brał między innymi udział w dwutygodniowym kursie zorganizowanym w majątku Kurnatowskiego w Woli Krokockiej, podczas którego zdobył stopień sekcyjnego. Pod nadzorem Garczyńskiego przechowywana była broń krótka i długa, wykorzystana w akcji rozbrojenia Niemców w Szadku. Brał czynny udział w operacji likwidowania niemieckich posterunków w mieście, głównie posterunku *upartego leśniczego Palasza*. *Kilka strzałów ostrzegawczych orzeźwiło go. Garczyński z Marianem Strzelińskim, wspólnie, z bronią w rękę, wdarli się do mieszkania, rozbili drzwi i rozbroili Niemca*²⁴.

Na prośbę matki zrezygnował ze wstąpienia do Wojska Polskiego. W niepodległej Polsce uczestniczył w życiu samorządowym na terenie miasta i powiatu. Pełnił funkcję radnego miasta Szadek przez okres dwóch kadencji. Brał też

²³ CAW, *Garczyński Józef*, odrzucono 26.06.1938.

²⁴ Maszynopis relacji Stanisława Godeckiego z 30.06.1968 r. Kopia znajduje się w zbiorach Muzeum Historii Miasta Zduńskiej Woli. Wspomnienia Stanisława Godeckiego o akcji rozbrojenia Niemców w rejonie Szadku i Zduńskiej Woli, będące w posiadaniu córki, Zofii Rozłuskiej, zostały udostępnione wydawcom publikacji: P. Łossowski, P. Stawecki, *Listopad 1918 we wspomnieniach i relacjach*, Warszawa 1988, s. 234.

udział w pracach Sejmiku Powiatowego w Sieradzu. W 1931 r. został założony z inicjatywy Wilczyńskiego Związek Peowiaków, w którym J. Garczyński objął stanowisko komendanta²⁵.

BARTŁOMIEJ KOZŁOWSKI,
PSEUDONIMY „WYDRA” I „BOGUCKI”

Urodził się w Szadku 5 lipca 1891 r. jako syn Adama i Anieli z Drozdowskich. Był wnukiem powstańca styczniowego z 1863 r. W latach 1902–1906 pobierał naukę w rosyjskiej miejskiej szkole w Łodzi. Po jej ukończeniu dołączył do prowadzonej przez swego ojca wędrowną trupę teatralną, z którą odbył czteroletnią podróż po kraju. W 1910 r. rozpoczął praktykę krawiecką w Łodzi. Dwa lata później założył zakład krawiecki w Szadku. Zaangażował się w prace konspiracyjne „piątki” – Związku Walki Czynnej, działającego na terenie Szadku, zorganizowanego przez „Szczęsnego” Szymańskiego i funkcjonującego pod jego komendą²⁶. W listopadzie 1913 r. wyjechał z Szadku do Warszawy w celu poratowania zdrowia. Wkrótce powrócił do Łodzi, by zdobywać dalsze doświadczenie zawodowe. 15 lipca 1915 r. wspólnie z Feliksem Szymańskim i czterema innymi osobami złożył przysięgę przed instruktorem POW Okręgu Łódzkiego Mieczysławem Jeżewskim. Przyjął pseudonim „Wydra”. Od tej pory, zamieszkując w Szadku, pełnił funkcje kolportera i sekcijnego. Jako komendant drużyny harcerskiej sprawował pieczę nad wychowaniem młodzieży. Organizował i reżyserował szereg amatorskich przedstawień teatralnych pod egidą straży ochotniczej i innych instytucji. Uzyskane z nich dochody przekazywano za pośrednictwem „Szczęsnego” komendantowi Okręgu Łódzkiego Neugebauerowi.

W 1916 r. ukończył zorganizowany w Zduńskiej Woli kurs podoficerski. W czerwcu 1917 r. na rozkaz komendanta Obwodu Łaskiego POW „Zgrzyta” Kielczewskiego objął funkcję instruktora na Obwód Łaski POW. W czasie sprawowania tej funkcji powiększył szeregi POW i organizował kursy żołnierskie w okolicznych majątkach ziemiańskich, występując w roli wykładowcy. W maju 1918 r. został oddany do dyspozycji komendantowi Okręgu Kaliskiego Łepkowskiemu (pseudonim „Smółski”). Ten z kolei oddał go pod rozkazy komendanta IV Obwodu Słupeckiego POW Zadory-Skarbowskiemu. Kozłowski pełnił w nowym obwodzie

²⁵ CAW, *Akta Personalne i Odznaczeniowe*. Działalność niepodległościową Garczyńskiego potwierdzili świadkowie: Stefan Kielczewski „Zgrzyt” (Centrum Wyszkozenia Piechoty w Rembertowie), Stanisław Bogdański i Stefan Wilczyński. Komisja Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości 26 czerwca 1938 r. odrzuciła jednak wniosek o przyznanie odznaczenia niepodległościowego.

²⁶ CAW, *Życiorys i przebieg pracy niepodległościowej, Kozłowski Bartłomiej*, sygn. KN 17.03.38, k. 2. Zarządzeniem prezydenta RP z dnia 17 marca 1938 r. komisja odznaczeniowa przyznała Kozłowskiemu Krzyż Niepodległości.

funkcję instruktora (od 5 maja 1918 r. do 1 listopada 1918 r.)²⁷. Posługiwał się wówczas pseudonimem „Bogucki”. B. Kozłowski wspominając ten okres pisał: *Teren rozkspirowany przez ciągle awantury urządzane okupantom przez peowia-ków, a zatem trudny do pracy, zwłaszcza przeszkoleniowej, tak bardzo potrzebnej na tym terenie. Komendant obwodu rozkspirowany, a z nim i wielu innych ludzi. Toteż z rozkazu tegoż praca moja musiała być prawie więcej przyciszona, dostosowana do chwili. Dopiero sierpień, wrzesień, a w szczególności październik owego roku odpowiedział impulsywniej w pracy. Przy końcu października komendant obwodu po zwołanym do Słupcy wielkim wiecu protestacyjnym zmuszony opuścić obwód oddał go pod moją opiekę, pełniłem tu obowiązki przez czas rozbrojenia okupanta, aż do dnia 17 listopada 1918 r.*²⁸

Biuro Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości
Warszawa, Al. Solidarności
KWESTIONARIUSZ
dla otrzymania dyplomu i Legitymacji

Biuro Komitetu uprasza dyplom uraz z odznaczaniem i Legitymacją po otrzymaniu od odznaczającego wypełnionego ankietariusza i zgodnie kandydatury

Leg. Nr 28266
Imię *Bogucki*
Nazwisko *Bartłomiej Kozłowski pseudonim „Wydra”*

O de znanego - rocznika rekruta
Data *1918*
Zawód *Pracownik biurowy w Wydziale Zarządzenia*
Data urodzenia (dzień, miesiąc, rok) *5 Lipca 1891 roku*
Miejsce urodzenia *Arbus, Silesja*
Nazwisko rodzica matki i Ojca *Dawidowski*

Miejsce urodzenia
Mieszko *Silesja*
Wzrost
Ciężar
Fizyka *Przebiegi*
Wzrost
Data wpłynięcia do służby *19* dnia *22* 1918 r.
Wzrost *170* cm - Data *22* 1918 r.
Polskane publiczne odznaczenie - *Przebiegi* 28.11.1918 r.

Jako strażnik odznaczony: *Przebiegi*

Data Zarządzenia Prezydenta R. P. umieszczenia na awansowaniu: *17.11.1918 r.*
Dokładny adres obywatela (mieszko, ulica, numer, poczta, województwo, powiat) *Warszawa ul. Polna 11 m. 56*

Wzrost *170* cm - Data *22* 1918 r.
Data wpłynięcia do służby *19* dnia *22* 1918 r.
Odnaczenie wpłynięcia do *2 KVI* 1918 r.
Legitymacja wpłynięcia do *2 KVI* 1918 r.

Podpis wojewody *Przebiegi*

Warszawa, dnia *28.11.1918* r.

Fot. 7. Kwestionariusz Bartłomieja Kozłowskiego, pseudonimy „Wydra” i „Bogucki”, zdjęcie z 1938 r.

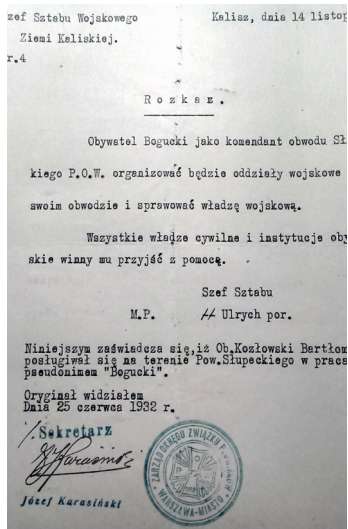
Źródło: CAW, sygn. KN 17.3.38

Na rozkaz szefa sztabu porucznika Ulrycha z 14 listopada 1918 r. „Bogucki” został mianowany komendantem Obwodu Słupeckiego POW: *Organizować będzie*

²⁷ Tamże. Odpis zaświadczenia oficera łącznikowego Ministerstwa Spraw Wojskowych Zadora-Skarbowski, napisanego w Pińsku 22.11.1920 r., poświadczającego pracę konspiracyjną Kozłowskiego w POW. Odpis uwierzytelnił 25.06.1932 r. sekretarz Zarządu Okręgu Związku Peowia-ków Warszawa Miasto Józef Karasiński.

²⁸ CAW, *Kozłowski Bartłomiej*, sygn. KN 17.03.38. Zaświadczenie oficera łącznikowego Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 22.11.1920 r., wydane w Pińsku przez byłego komendanta IV Obwodu III Okręgu Zadora-Skarbowski.

*oddziały wojskowe w swoim obwodzie i sprawować władzę wojskową. Wszystkie władze cywilne i instytucje obywatelskie winny mu przyjść z pomocą*²⁹.

Fot. 8. Dokument potwierdzający mianowanie „Boguckiego” komendantem IV Obwodu Słupeckiego POW

Źródło: CAW, sygn. KN 17.03.38

Doświadczenie zdobyte w czasie szkoleń, rzetelność i pracowitość wykształciły w Kozłowskim cechy dobrego organizatora i dowódcy. Kilka lat później komendant Obwodu Słupeckiego POW nie tylko poświadczył okresy pracy, ale również ocenił pozytywnie działalność Kozłowskiego: *Od tego czasu, tj. 5 maja 1918 r. do 1 listopada 1918 r., był instruktorem w Obwodzie 4 (powiatu słupeckiego). W czasie rozbrajania Niemców sierżant Kozłowski pełnił obowiązki Komendanta Obwodu 4 i położył duże zasługi przy oswobodzeniu powiatu słupeckiego od wojsk niemieckich*³⁰.

Uchodził za przełożonego, który wprowadzał wśród podkomendnych nie tylko dyscyplinę wojskową, lecz potrafił także rozbudzić w nich wiarę w zwycięstwo. Jego metody szkoleniowe nie miały jedynie charakteru teoretycznego, ale opierały się w dużej mierze na praktycznych umiejętnościach, zdobytych w walce z okupantem, a później w formacjach Wojska Polskiego. Zorganizował grupę peowiackich ochotników, którzy wstąpili do Wojska Polskiego i na jej czele wymaszerował w 6 grudnia 1918 r. do Jabłonny pod Warszawą. Stąd w początkach 1919 r. wyruszył na front

²⁹ Tamże. Odpis rozkazu szefa sztabu ziemi kaliskiej poświadczony jako zgodny z oryginałem przez sekretarza Zarządu Okręgu Związku Peowiaków Warszawa Miasto Józefa Karasińskiego w dniu 25.VI.1932 r.

³⁰ Tamże.

z 2 Pułkiem Piechoty Legionów. Jako sierżant pełnił funkcję szefa 5 kompanii. Opuścił swój pułk, przechodząc do rezerwy pod koniec listopada 1920 r. W niepodległej Polsce zamieszkał początkowo we wsi koło Anina pod Warszawą, następnie w Warszawie przy ul. Trębackiej 11/36. W stolicy był pracownikiem Tramwajów Miejskich. Decyzją Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości został odznaczony Krzyżem Niepodległości³¹, a za pracę instruktorską w POW i zachowanie ciągłości w Wojsku Polskim otrzymał Krzyż Walecznych³².

ZYGMUNT KRÓLIKOWSKI, PSEUDONIM „ZBYSZKO”

W organizacji sprawował obowiązki kolportera. We wniosku o wyróżnienie Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego pisał: *Zbiórki, czójki, ćwiczenia wojskowe raz w tygodniu, w dzień po lasach, wieczorami po błoniu, przy czym mieliśmy wykłady frontowe. Miał je zawsze Franciszek Zabłocki, ps. „Konarski”, i często Feliks Szymański jako „Szczęsny” [...]. Na ostatniej zbiórce, w przededniu rozbrojenia otrzymałem rozkaz od komendanta placówki „Konarskiego”, pobudki, którą wypełniłem z przeszkodami patroli niemieckiej [...]. Rozkaz wykonałem. Miejsce zbiórki Szkoła Miejska w Szadku. Już był cichy gwar i podniecenie rozbrojeniu. Nadeszła chwila decydująca o losach naszej ziemi ojczystej nad ranem 11 listopada*³³. Komendant zarządził zbiórkę wierzących w zwycięstwo peowiaków³⁴.

³¹ Tamże. Kwestionariusz w celu wydania dyplomu i legitymacji (nr legitymacji: 28266). Legitymację wysłano 2.04.1938 r. Krzyż został zaproponowany przez komisję POW. Zgodnie z zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych z dnia 9.07.1936 r. pozytywną opinię wystawił Kozłowskiemu na wniosek kierownika biura kapituły Franciszka Sakowskiego Komisarz Rządu na m. st. Warszawę Kazimierz Jurgielewicz: *Przeciwko odznaczeniu przeszkód nie stawiam*.

³² Tamże. Napis na dokumencie naniesiony przez komisję: 7.02.1934 r. (nr legitymacji do odznaczenia Krzyżem Walecznych: 46959).

³³ Zapewne chodzi tu o wczesny poranek (godz. 4.00) z 11 na 12 listopada 1918 r. Koszary niemieckie w Szadku otoczył oddział POW pod dowództwem Stanisława Godeckiego (*Relacja S. Godeckiego z 30 czerwca 1968 r.*, Warszawa, Zbiory Muzeum Okręgowego w Sieradzu).

³⁴ CAW, *Królikowski Zygmunt*, sygn. KK i MN 50–15159. Prawdziwość pracy niepodległościowej poświadczają ośmiu towarzyszy walki, mianowicie: Adam Stamirowski, Marian Dziarmarski, Jan Niedźwiecki, Cezary Szeplewicz, Antoni Kuliberda, Marian Ryder, Józef Garczyński, Józef Adamkiewicz. Działalność kolejnego z Królikowskich – Józefa Stanisława, urodzonego 2 lutego 1888 r. (pseudonimy: „Królikiewicz”, „Zaręba”, „Wicek”), legionisty w baonie kapitała Berbeckiego, peowiaka na terenie Okręgu Łódzkiego, dwukrotnie więzionego w Łodzi przy ul. Długiej, potwierdzają dokumenty pod sygnaturami: MN 22.04.38 oraz MN 27.06.38. Podczas kwerendy w CAW udało się także dotrzeć do dokumentów poświadczających pracę niepodległościową Jana Adama Królikowskiego, pseudonim „Huzarski”, urodzonego 24 grudnia 1891 r. w Zduńskiej Woli. W tym mieście wstąpił do POW, składając przysięgę przed Zygmuntem Zapędowskim, pseudonim „Gryficz”. Pracę niepodległościową poświadczyli Feliks Pietrzykowski, pseudonim „Sęp”, Jan Zalewski, pseudonim „Głowacki”, i Henryk Kalinowski, pracownik magistratu w Zduńskiej Woli.

W niepodległej Polsce zamieszkał w Zduńskiej Woli przy ul. Złotej 2, trudniąc się drobnym kupiectwem, choć z zawodu był stolarzem i monterem młynarskim.

JAN NIEDŹWIECKI, PSEUDONIM „CHROBRY”

Urodził się 23 kwietnia 1893 r. w Szadku³⁵. Uczęszczał do rosyjskiej szkoły powszechnej. Już jako uczeń angażował się w działania o charakterze patriotycznym. Wraz z kolegami zorganizował akcję, w ramach której uczniowie domagali się nauki w języku polskim i tworzyli również kółka samokształceniowe, podczas których poznawali historię Polski, a w trakcie majowych nabożeństw w szadkowskiej świątyni intonowali pieśni patriotyczne. Po ukończeniu szkoły Niedźwiedzki kształcił się w zawodzie rzeźnika.

W pierwszej połowie 1916 r. wstąpił do POW w Szadku. Przysięgę organizacyjną złożył przed „Szczęsnym” Szymańskim – komendantem miejscowej placówki. Odbił obowiązujące wówczas szkolenie wojskowe, po czym zgodnie z rozkazami komendanta prowadził działania wywiadowcze w środowisku niemieckiego okupanta, informując przełożonych o magazynach sprzętu militarnego i ilości broni.

Uczestniczył w akcji rozbrojenia Niemców, zorganizowanej przez miejscową placówkę. Po tygodniu został odkomenderowany do Sieradza wraz z zarekwirowanym sprzętem wojskowym i tam po dwóch tygodniach zakończył służbę w POW. Nie podporządkował się rozkazowi mobilizacyjnemu dla POW, gdyż jak wspominał: *miałem na utrzymaniu swoim wyłącznym matkę staruszkę i dwie siostry, a młodszy brat mój Józef, który również pracował ze mną jako peowiak, pozostał w wojsku.*

10 lipca 1920 r. w czasie wojny z sowiecką Rosją wstąpił jako ochotnik do 5 Pułku Piechoty Legionów, z którym odbył kampanię frontową. Z wojska zwolniony został 28 marca 1923 r. na mocy rozporządzenia MSW XL5529/51. Po odbytej służbie wojskowej powrócił do Szadku i kontynuował pracę w rzemiośle rzeźniczym. Zaangażował się w działalność społeczną i samorządową. Piastował urząd wiceburmistrza, a następnie radnego. Jako osoba opowiadająca się po stronie rządów sanacyjnych w Polsce, objął stanowisko prezesa BBWR w Szadku.

³⁵ Na płycie nagrobnej na cmentarzu pw. św. Idziego widnieje odmienna data dzienna urodzin Jana Niedźwieckiego, mianowicie: 25 kwietnia 1893 r. (zm. 10 października 1977 r.).

Był członkiem Zarządu Straży Pożarnej, członkiem LOPP, PCK, a także prezesem Rady Nadzorczej Banku Spółdzielczego w Szadku³⁶. Został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę Lat 1918–1921.

CZESŁAW RUDECKI, PSEUDONIM „SĘP”

Urodził się 2 sierpnia 1897 r. w Szadku jako syn Michała i Leokadii z Niedźwiedzkich. W 1937 r. przedstawił swoją działalność niepodległościową w POW Komisji Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie następująco: *Ukończyłem cztery oddziały szkoły powszechnej w Szadku, postępy w nauce miałem bardzo dobre. Nauczyciel mój Zadworny Stanisław radził ojcu, aby mnie dalej kształcił, lecz warunki na to nie pozwalały i w 1912 r. poszedłem w praktykę na stolarza. Wychowany w duchu niepodległościowym przez matkę, która była córką powstańca 1863 r., a w młodości zniechęciła zaborców, tak Moskali, jak i Niemców. Podczas okupacji niemieckiej zostałem aresztowany przez Niemców jako podejrzany o sabotaż i dywersję przeciwko okupantom. Wówczas byli aresztowani również i osądzeni przez sąd polowy niemiecki na karę śmierci, którą im później zamieniono na dożywotnie więzienie: ppor. Robakowski Wincenty, ówczesny wójt gminy Szadek; Kuliberda Antoni, właściciel restauracji w Szadku; Perkowski Stanisław i Walerian Nierychlewski.*

Na wieść o organizowaniu się POW pierwszy stałem w jej szeregach w końcu 1915 r. pod pseudonimem „Sęp”. Przysięgę składałem przed ob. „Szczęsnym” Szymańskim Feliksem, który był wtedy Komendantem Placu oddziału w Szadku. U mnie w mieszkaniu odbywały się zbiórki powoiaków, gdzie uczyliśmy się władać bronią palną. Podczas jednej z takich zbiórek Niemcy urządzili na nas obławę, lecz ostrzeżeni przez młodszego brata mojego Mieczysława zdążyliśmy broń ukryć i zaczęliśmy grać w karty. Niemcy po wylegitymowaniu nas zabrali nam pieniądze i karty, a nam kazali się rozejść. U mnie był również magazyn broni palnej, gdzie przechowywałem kilka sztuk rewolwerów i karabinów.

³⁶ CAW, *Niedźwiecki Jan*, odrzucono 26.06.1938. Nie otrzymał pozytywnej rekomendacji do odznaczenia niepodległościowego ze strony Stefana Wilk-Wilczyńskiego, przewodniczącego komisji odznaczeniowej na powiat sieradzki, i J. Małeckiego (Sieradz, 25.09.1937 r.). Inżynier Piotr Lis w zastępstwie komendanta III Obwodu VIII Okręgu POW Józefa Spychalskiego napisał: *Niedźwiedzki Jan w POW niczym się nie odznaczył. Do wojska po rozbrojeniu nie wstąpił. Na odznaczenie nie zasługuje.* Pracę w POW poświadczyły następujące osoby: Józef Garczyński (zamieszkały przy ul. Rynek 6), Adam Zabłocki (zamieszkały przy ul. Szosa Uniejowska), mjr Kielczewski (Centrum Wyszkozenia Piechoty w Rembertowie), Stanisław Bogdański (zamieszkały w Łodzi przy ówczesnej ul. Przejazd 69), Stefan Wilczyński, sekretarz gminy (zamieszkały w Monicach w gminie Sieradz). Kwestionariusz wpłynął do Komisji Odznaczeniowej pod numerem 100962. Jan Niedźwiecki mieszkał w Szadku przy ul. Rynek 23.

Ukończyłem dwutygodniowy kurs żołnierski POW w 1917 r. urządzony w majątku Wola Krokocka, należącym do pana Kurnatowskiego, gdzie instruktorem był ówczesny komendant Obwodu Łaskiego ob. „Zgrzyt”, obecnie major Kielczewski. Po zawarciu traktatu w Brześciu pomiędzy Niemcami i Rosją POW w Szadku urządziła protest przeciwko IV rozbirowi Polski. Na wieży kościelnej wywieszono chorągiew żałobną, a w kościele w Szadku zostało odprawione nabożeństwo żałobne. Ja zostałem wyznaczony do przypilnowania, ażeby w tym dniu wszystkie sklepy były zamknięte. Wkrótce potem wydany przez Żyda Markiewicza Abrama³⁷ zostałem zaaresztowany. Bito mnie wtedy, chcąc zmusić mnie do zeznania, kto organizował protest, lecz nie mogąc ze mnie wymóc, po skatowaniu mnie zwolniono. Po osadzeniu komendanta Piłsudskiego w Magdeburgu w nocy na murach miasta rozklejałem różne ulotki, jak „Nie ma Polski bez armii, a armii bez Piłsudskiego”, „Wypuście nam Dziadka”, odezwy do ludności, ażeby nie dawali żywności Niemcom i inne. Zajmowałem się kolportowaniem różnych pism tajnych: „Rząd i Wojsko”, „Polak”, „Biuletyny POW” i inne.

Podczas rozbrajania Niemców dowodziłem sekcją i rozbroiłem posterunek żandarmerii w Szadku. Po rozbrojeniu wstąpiłem jako ochotnik do Wojska Polskiego. W roku 1919 zostałem zwolniony z 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Biedrusku, ponieważ byłem zagrożony chorobą płuc.

W roku 1920 wstępuję ponownie do wojska jako ochotnik i w grudniu zostaję zwolniony przez Komisję Okręgową jako inwalida 25 proc. niezdolności. W czasach niepodległości zajmowałem się pracą społeczną. Byłem kilkakrotnie radnym miejskim, członkiem dozoru szkolnego, członkiem zarządu straży pożarnej, starszym cechu stolarskiego w Szadku i inne. W roku 1931 została zawieszona w Szadku placówka Związku Peowiaków powiatu sieradzkiego, byłem jej komendantem do roku 1936, kiedy opuściłem Szadek i obecnie pracuję jako stolarz przy Głównej Składnicy Uzbrojenia No 4 w Kegnach³⁸.

³⁷ Abram Markiewicz był uczestnikiem posiedzeń Rady Miasta odbywających się w magistracie miasta Szadek (radni i ławnicy). Należał do Komisji Opieki nad Ubogimi (protokół II Rady Miasta w Szadku z 21 i 13 lipca 1917 r.).

³⁸ CAW, *Rudecki Czesław*, sygn. MN 27.06.38. Na pierwszej stronie wniosku o odznaczenie Krzyżem Niepodległości komisja naniósł czerwonym ołówkiem napisy: *Szadek do Łódź, prowincja Okręg IV, 3 lata w POW, aresztowany, aktywny*. Zarządzeniem Prezydenta RP z dnia 27 czerwca 1938 r. został odznaczony Medalem Niepodległości. Zamieszkał we wsi Rdzeń Stary (gm. Mikołajów, pow. brzeziński, woj. łódzkie). Miejsce zamieszkania uwierzytelnił 17 listopada 1937 r. pieczęcią i podpisem wójt gminy Mikołajów Franciszek Marczyk. Autentyczność działalności w POW Szadek, przejściowo przynależnej do Obwodu Łaskiego Okręgu Łódzkiego, poświadczył 28 września 1937 r. mjr Kielczewski (Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie). Na stronie 3 kwestionariusza podpisy złożyli świadkowie: Czesław Kubacki (burmistrz miasta Warta), Adam Zabłocki (zamieszkały w Szadku), Antoni Kuliberda, Wincenty Robakowski (obaj zamieszkały w Szadku), Mieczysław Górski, sekretarz gminy Szadek (zamieszkały w Starostwie Szadek), Józef Kolenda (zamieszkały w Łodzi przy ul. 1 Maja 68).

MARIAN RYDER, PSEUDONIM „ROWICZ”

Syn Wilhelma i Julianny Wiązowskiej. Urodził się 24 listopada 1884 r. we wsi Gruszczyno (gmina Stara Wieś, powiat wągrowski, województwo siedleckie). Otrzymał domowe wykształcenie w zakresie dwóch klas szkoły powszechnej. Mieszkał w Szadku przy ul. Rynek 3. Wstąpił do tajnej organizacji, w której był kolporterem. W POW działał od 1916 r. do chwili rozbrojenia Niemców w 1918 r. We wniosku o nadanie odznaczenia czytamy: *Zasłużony działacz organizacji. Jeden z więcej zasłużonych członków organizacji. Dom swój przeznaczył na stałe do dyspozycji organizacji, w której był kolporterem w obrębie Szadku. Popierał na każdym kroku słowem i pieniędznie poczynania niepodległościowe*³⁹. Za zasługi przy odbudowie Państwa Polskiego został odznaczony Medalem Niepodległości.

MARIAN STRZELIŃSKI, PSEUDONIM „ORACZ”

Urodził się 13 listopada 1894 r. w Szadku. Do POW wstąpił w maju 1916 r., składając przysięgę przed „Szczęsnym” przy asyście plutonu szadkowskich powoliaków. Strzeliński oprócz regularnego uczestnictwa w ćwiczeniach przeprowadzanych z rozkazu komendy miejscowej i obwodowej przechowywał w swoim mieszkaniu broń, która służyła do celów instruktazowych. 12 listopada 1918 r. brał udział w akcji rozbrojenia posterunków niemieckich w Szadku. Na rozkaz mobilizacyjny Komendy Naczelnej wstąpił do powstającego Wojska Polskiego. Został odznaczony Krzyżem POW⁴⁰. Uczestniczył w wojnie 1920 r.

CEZARY SZEPLEWCZ, PSEUDONIM „ŻARSKI”

Urodził się 8 sierpnia 1897 r. w Szadku. Początkowo uczył się w szkole elementarnej, a potem uczęszczał do szkoły rolniczej w Zduńskiej Woli, w której ukończył cztery klasy. Pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego oraz w sklepie kolonialnym. Do POW wstąpił w 1915 r., przyjmując pseudonim „Żarski”. Udostępniał swój lokal na zbiórki szkoleniowe. Aktywnie uczestniczył w akcji rozbrajania Niemców. W pierwszą noc po rozbrojeniu, stojąc na warcie przy ul. Sieradzkiej, wraz z „Sierakowskim” i „Zbędnym” schwycili Raczkowskiego, bandytę poszukiwanego przez Niemców za napady rabunkowe. Znalaziono przy nim broń i naboje, a w jego mieszkaniu przedmioty pochodzące z kradzieży.

³⁹ CAW, *Ryder Marian*, sygn. MN 24.05.32. Wniosek o nadanie odznaczenia Krzyżem Niepodległości zaopiniowany został bez zastrzeżeń przez wojewodę Władysława Jaszczolta. Zarządzenie prezydenta RP ogłoszone w „Monitorze Polskim”, nr 121, dnia 30.05.1932 r.; Medal Niepodległości: 121–15/4581.

⁴⁰ CAW, *Strzeliński Marian*, odrzucono 21.01.1937.

Wstąpił jako ochotnik do I Eskadry Lotniczej Poznań Ławica, skąd 14 marca 1919 r. wyjechał na front wschodni, by wziąć udział w walkach z wojskami bolszewickimi. Po powrocie z frontu został przydzielony do 68 Pułku Piechoty Poznań Jeżyce i odkomenderowany do biura kompanii⁴¹. Z wojska zwolniono go 25 lipca 1921 r. Powrócił do Szadku, gdzie zajmował się rolnictwem (małorolny gospodarz). Był członkiem kilku organizacji, m.in. Związku Peowiaków, Spółki Wodnej (sekretarz) i kółka rolniczego.

FELIKS SZYMAŃSKI, PSEUDONIM „SZCZĘSNY”

Był bardzo aktywnym oficerem w strukturach POW na obszarze Okręgu IV Łódzkiego oraz Okręgu VIII Kaliskiego. Założył placówkę POW w Szadku w 1915 r. i kierował nią do 1917 r. Latem tego roku został mianowany komendantem III Obwodu Sieradzkiego POW. W strukturze organizacji „Szczęsny” pełnił szereg kierowniczych funkcji. 17 stycznia w wyniku kolejnej reorganizacji Szadek pozostał Obwodem nr III, a 21 stycznia 1917 r. Komenda Grupy C na rozkaz okólnikowy nr 1 mianowała kandydata podoficerskiego „Szczęsnego” komendantem III Obwodu POW⁴². 9 sierpnia 1917 r. podoficer „Szczęsny” został zastępcą komendanta II Obwodu POW. Prowadził biuro drugiego resortu spraw politycznych. Odpowiadał za szkolenie wojskowe. Pracował w komisji egzaminacyjnej szkoły podoficerskiej i żołnierskiej. Komendę organizacji lokalnej VIII, w skład której wchodził Szadek oraz gminy z prawej strony rzeki Warty, z wyjątkiem gminy Męka, objął po „Szczęsnym” Franciszek Zabłocki, pseudonim „Konarski”. W 1918 r. Szymański przejął po Wacławie Lenkiewiczu, pseudonim „Orsza”, obowiązki komendanta III Obwodu Sieradzkiego POW⁴³. W VIII Okręgu Kaliskim, w skład którego wchodziły powiaty: Kalisz, Sieradz, Turek, Koło i Konin, sprawował funkcję zastępcy komendanta Jana Łepkowskiego. W tym czasie z rozkazu organizacji został czwartym z kolei komendantem POW w V Obwodzie Konińskim Okręgu Kaliskiego⁴⁴.

We wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych jego przełożony tak scharakteryzował osobowość i działalność niepodległościową Feliksa Szymańskiego: *Cale pasmo życia tego człowieka była walka o niepodległą Polskę, stojąc na czele Obwodu III (Sieradz) Okręgu VIII (Kalisz) umiał zorganizować go i utrzymać na wysokości zadania, zjednywując sobie podwładnych i przełożonych. W sierp-*

⁴¹ CAW, *Szeplewicz Cezary*, odrzucono 26.06.1938. Nadesłano dokumenty do Biura Kapituły Krzyża i Medalu Niepodległości dnia 22 marca 1938 r.

⁴² J. Klimek, *Polska Organizacja Wojskowa na terenie powiatu łaskiego*. Odbitka z *Jednostówki POW powiatu łaskiego*, Pabianice 1938, s. 35–41.

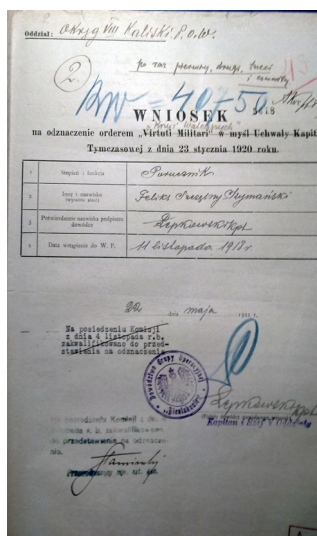
⁴³ CAW, I.4002021/60–86, k. 212. *Relacja Józefa Szychalskiego, Relacja Kuli-Fruzińskiego, Relacja Feliksa Jędrzejaka*, „Peowiak” 1931, nr 5, s. 9.

⁴⁴ CAW, *Szymański Feliks*, sygn. KW 123/s5618.

niu 1918 roku zostaje aresztowanym, momentalnie jednak ucieka i nie przestaje dalej prowadzić obwodu i tu we wrześniu 1918 roku na rozkaz Okręgu rozpoczyna akcję dywersyjną przeciw Niemcom. Wraz z kilkoma ludźmi zrywa tor kolejowy w trzech miejscach przed pociągiem niemieckim cztery kilometry za Sieradzem w kierunku na Kalisz, wykonuje to odważnie i śmiało, pomimo wzmoczonej ochrony toru kolejowego, dzięki jednak zbyt wolnemu posuwaniu się pociągu wojskowego spada z szyn tylko lokomotywa i jeden wagon. Podczas rozbrajania Niemców brawurowo odpiera atak kompanii niemieckiej stacjonującej w Sieradzu, mając pod swą komendą tylko 65 ludzi, reszta była rozproszona po wsiach, dzięki własnej brawurze zmusza Niemców do częściowego rozbrojenia, część zaś zdołała się rozproszyć. W akcji tej dzięki umiejętnemu kierownictwu traci niewielu ludzi (tak słabo władających bronią): dwóch zabitych i dwóch rannych, ze strony Niemców pięciu rannych. Następnie mobilizuje swój oddział i oddaje karnych już żołnierzy do szeregów Wojska Polskiego⁴⁵. Dowódca i przełożony Szymańskiego, kapitan Jan Łepkowski (były komendant VIII Okręgu POW), wnioskując o odznaczenie Krzyżem Walecznych (nr 40750) „Szczęsnego” podkreślał, że to *oficer odważny, zdolny, zrównoważony, o dodatnim wpływie na podwładnych. Na odznaczenie krzyżem Virtuti Militari zasługuje*”. Wacław Jędrzejewicz wyraził zgodę na odznaczenie go czterokrotnie Krzyżem Walecznych. Wniosek poparł były major i zastępca komendanta naczelnego POW pułkownik Adam Koc. W chwili nominowania do odznaczenia Feliks Szymański pełnił obowiązki komendanta Okręgu Strzeleckiego w DOG Łódź. Dowódca pułku Żongołowicz za ostatni rok służby wystawił następującą opinię Szymańskiemu: *Ideowo bardzo wyrobiony oficer. Zdolności wojskowe i kierownicze wybitne. Nadaje się na obwodowego komendanta PW (przysposobienia wojskowego), dowódcę w baonach oraz w sztabach. Ogólna wartość: wybitny. Posiada odznaczenia: order Virtuti Militari (V klasy), Krzyż Walecznych.*

„Szczęsny” odegrał istotną rolę w kształtowaniu i przygotowaniu peowiaków do służby żołnierskiej. Wykazali się oni umiejętnościami bojowymi podczas akcji rozbrojenia Niemców oraz zabezpieczenia należącego do nich mienia, nie dopuszczając do wywozu broni i sprzętu wojskowego z kraju. W odrodzonej Polsce Feliks Szymański był zawodowym oficerem w Wojsku Polskim.

⁴⁵ CAW, wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych porucznika Feliksa Szymańskiego z 22 maja 1921 r. podpisał dnia 22 maja 1921 r. były komendant VIII Okręgu Kaliskiego POW kpt. Łepkowski. Na pierwszej stronie wniosku owalna pieczęć: Dowództwo Grupy Operacyjnej „Bieniakonie”.

Fot. 9. Wniosek z 22 maja 1921 r. o odznaczenie Feliksa „Szczęsnego” Szymańskiego Krzyżem Walecznych

Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. KW123/S-5618

STEFAN WILK-WILCZYŃSKI, PSEUDONIMY „ZAREMBA” I „ZALESKI”

Urodził się 20 maja 1895 r. w Złoczowie koło Kalisza jako syn Kazimierza i Walerii z Cieślaków. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Aleksandryjskiej Szkoły nr 32 w Łodzi, którą skończył po czterech klasach. Następnie kształcił się w Szkole Pedagogicznej w Kaliszu. Zapisał się do łódzkiego skautingu. W 1912 r. wstąpił w szeregi Polskiej Partii Socjalistycznej. Kontynuował naukę w chełmskim gimnazjum (woj. lubelskie), uzyskując w 1914 r. świadectwo ukończenia sześciu klas. W tym okresie służył też w oddziale Żuławskiego na froncie w Małopolsce Wschodniej. Potem powrócił do działalności w POW.

Zaangażowany w konspiracyjną działalność był jednym z wielu współpracowników „Szczęsnego”. Współpraca między nimi wynikała z podporządkowania placówek lokalnych w Warcie i Złoczewie, którymi kierował Wilk-Wilczyński, Komendzie III Obwodu Sieradzkiego POW, dowodzonej w latach 1917–1918 przez Szymańskiego. Wilczyński po latach napisał, że z rozkazu zastępcy komendanta POW w Warcie od stycznia 1915 r. aż do czasu rozbrojenia Niemców (tj. do 11 listopada 1918 r.) był członkiem, następnie sekcyjnym oddziału lotnego i komendantem organizacji lokalnych w Warcie i Złoczewie. Posługiwał się pseudonimami „Zaremba” i „Zaleski”. W organizacji działał przez ponad trzy

i pół roku. Na przełomie 1916 i 1917 r. ukończył kurs podoficerski POW. Dzięki umiejętnościom pedagogicznym i wiedzy wojskowej sprawdził się jako agitator, instruktor oraz sekcyjny oddziału lotnego. W latach 1914–1922 pracował jako nauczyciel w szkołach powszechnych w miejscowościach gminy Klonowa oraz w Warcie i Szadku. W uzasadnieniu do odznaczenia został scharakteryzowany następująco: *Stefan Wilk-Wilczyński jako komendant organizacji lokalnej potrafił ją postawić na bardzo wysokim poziomie ideowym, poświęcając się dla sprawy z bezprzykładną energią i silną wolą. Położył również duże zasługi na polu społecznym i uświadamiania wsi. Cały swój czas poświęca organizacji, będąc jednym z najczynniejszych członków organizacji na tym terenie. Szczupłe swe fundusze oddaje do dyspozycji władz organizacyjnych. Jest duszą oddany pracy. W czasie akcji niszczenia połączeń telefonicznych i telegraficznych spisuje się wzorowo i świeci młodszym przykładem. Po rozbrojeniu [dopisano: tor kolejowy], w którym brał czynny udział, przyczynił się do zorganizowania zachodniej części powiatu sieradzkiego. Był sekcyjnym oddziału lotnego*⁴⁶.

Fot. 10. Kwestionariusz złożony przez Stefana Wilk-Wilczyńskiego do Biura Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości

Źródło: CAW, sygn. KN 9.11.1931

⁴⁶ CAW, *Wilk-Wilczyński Stefan*, sygn. KN 9.11.31. Wniosek o odznaczenie. Na temat udziału Wilczyńskiego w akcji rozbrajania Niemców w Warcie zob. B. Cielecka, *Gdzie są chłopcy z tamtych lat*, [w:] A. Ruzkowski (red.) *Sieradzanie w drodze do Niepodległej*, Sieradz 2018, s. 99.

Rozbrajał Niemców w Warcie, Cielcach, Jasionce i w Sieradzu. Wstąpił do 6 Pułku Piechoty Legionów⁴⁷. Uczestniczył w walkach na froncie litewsko-białoruskim. Pod Dźwińskiem uległ kontuzji. W 1921 r. ukończył Wielkopolską Szkołę Podchorążych Piechoty w Bydgoszczy i został mianowany podporucznikiem rezerwy piechoty. 1 stycznia 1922 r. objął stanowisko w samorządzie, pełniąc obowiązki sekretarza Urzędu Gminnego w Rossoszycy. Przynależał do „Strzelca” we Wróblewie (1923–1926) i Rossoszycy (1927–1931). Za działalność niepodległościową został odznaczony Krzyżem POW⁴⁸ i Krzyżem Niepodległości⁴⁹. Uhonorowany także Krzyżem Wielkopolskiej Szkoły Podchorążych oraz Odznaką 6 Pułku Piechoty Legionów⁵⁰.

INSTUKTORZY I SZKOLENIOWCY SZADKOWSKIEJ PLACÓWKI POLSKIEJ ORGANIZACJI WOJSKOWEJ

Od momentu powstania placówki POW w Szadku w 1915 r. jej członkowie szkolili się wojskowo. Ćwiczenia terenowe oraz ćwiczenia w posługiwaniu się bronią organizowano raz lub dwa razy w tygodniu, zazwyczaj pod osłoną nocy, za każdym razem w innym miejscu. Podczas niektórych ćwiczeń obecni byli komendanci obwodowej lub okręgowej komendy.

Z zapisu w kronice organizacji można wnioskować o obecności na szkoleniu wojskowym „**Ostoi**”, komendanta IV Okręgu Łódź POW **Jerzego Neugebauera**. Pełnił on funkcję dowódcy okręgu od 15 sierpnia do 16 września 1915 r. i ponownie od 5 stycznia 1917 r. do 29 sierpnia 1918 r. Kapitan Jerzy Neugebauer był duszą i motorem organizacji w Okręgu Łódzkim, a także poza tym okręgiem (Okręg Kaliski POW, zanim została stworzona grupa okręgów)⁵¹. Urodził się 2 czerwca 1893 r. w Woli Kambowej w powiecie łódzkim. Ukończył w 1913 r. ośmioklasowe Polskie Gimnazjum Filologiczne w Łodzi. Jako uczeń zaangażował się w działalność Organizacji Młodzieży Narodowej. W 1913 r.

⁴⁷ O walkach 6 Pułku Piechoty Legionów więcej w publikacji: M. Walak, *Niepodległością naznaczeni. Z dziejów powstania i walk III Brygady Legionów Polskich 1915–1917*, Instytut Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Związek Strzelecki „Strzelec”. Organizacja Społeczno-Wychowawcza. Jednostka Strzelecka nr 1001 im. gen. dyw. Janusza Głuchowskiego, Warszawa–Bełchatów 2010.

⁴⁸ CAW, *Wilk-Wilczyński Stefan*, sygn. KN 9.11.31. Krzyż nr Z832, legitymacja nr 3343.

⁴⁹ Tamże. Kwestionariusz do odznaczenia o numerze 2637, datowany na 14.03.1934 r., Monice, gmina Bogumiłów, powiat sieradzki. Zarządzenie prezydenta z dnia 10.11.1931 r. ogłoszono w „Monitorze Polskim”, nr 260, poz. 352, s. 18.

⁵⁰ Tamże, odznaka o numerze 684 z 19.03.1930 r.

⁵¹ CAW, *Neugebauer Jerzy*, sygn. KN 12.03.31. Wniosek o odznaczenie Komendanta Obwodu Przystosobienia Wojskowego 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej kpt. Jerzego Neugebauera Orderem Odrodzenia Polski z dnia 5 czerwca 1929 r. Proponowana klasa czwarta odznaczenia. Uzasadnieniem klasy odznaczenia założenia do Okólnika Prezesa Rady Ministrów, nr 1574/Or. z 16.07.1925 r.

wyjechał do Krakowa, by studiować na Uniwersytecie Jagiellońskim medycynę. W trakcie studiów pochłonęła go działalność społeczno-niepodległościowa w Organizacji Młodzieży Narodowej oraz w Polowych Drużynach Sokolich, a potem w Polskich Drużynach Strzeleckich⁵². W czasie wojny zgłosił się do Legionów Polskich, z których został odkomenderowany do pracy w Polskiej Organizacji Wojskowej. Przekroczył granicę i w charakterze komendanta na obszarze Okręgu Łódzkiego kierował na przełomie 1914 i 1915 r. pracami organizacyjnymi tworzenia struktur POW na terenie okupacji niemieckiej. Od stycznia 1917 r. Jerzy Neugebauer objął ponownie stanowisko komendanta Okręgu Łódzkiego. W tym okresie, jak wynika z kronikarskiego przekazu *komendant okręgu z miasta Łodzi obywatel „Ostoja”*⁵³ przybył na ćwiczenia wojskowe. W październiku 1918 r. został wezwany do Komendy Naczelnej w Warszawie, gdzie jako szef wydziału łączności brał udział w rozbrajaniu Niemców. Od listopada 1918 r. służył w Wojsku Polskim, od lipca 1919 r. w 36 Pułku Piechoty, z którym był na froncie. Miesiąc wcześniej, 1 czerwca 1919 r., otrzymał stopień kapitana. Awans był ukoronowaniem jego dziesięcioletniej służby w POW i w formacjach polskich przed 1918 r. W niepodległej Polsce studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując 13 listopada 1926 r. tytuł magistra praw. Zamieszkał w Warszawie przy ul. Koszykowej 28/3. Za swoją działalność otrzymał liczne odznaczenia: Krzyż Walecznych⁵⁴, Order Virtuti Militari (V klasy)⁵⁵, srebrny Krzyż Zasługi⁵⁶, Medal „Polska Swemu Obrońcy”, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (nadany w listopadzie 1928 r.). Na mocy dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej uhonorowany Krzyżem Niepodległości⁵⁷.

Instruktorem POW w Szadku od chwili wstąpienia do organizacji 16 lipca 1916 r. do 11 listopada 1918 r. był **Feliks Baberowski**, pseudonim „Wyrwicz”. W opinii Feliksa Szymańskiego był *jednostką bardzo zasłużoną i podtrzymującą w chwilach depresji innych. Zawsze na posterunku wykonywał najcięższe prace organizacji z samozaparciem*⁵⁸.

Stanisław Fruziński, pseudonim „Kula” był instruktorem III Obwodu Sieradzkiego POW, któremu podlegała placówka miejska Szadek. Był odpowie-

⁵² Tamże.

⁵³ *Kronika Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Szadku...*

⁵⁴ CAW, Neugebauer Jerzy, sygn. KN 12.03.31: po raz pierwszy nadany 24.11.1921 r. (nr rozk. 7295/G.M.I.).

⁵⁵ Tamże, nadany dekretem 3423 z 27.IV.1921 r.

⁵⁶ Tamże, nadany w listopadzie 1928 r., „Dziennik Personalny” 18/28.

⁵⁷ Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 12.III.1931 r., ogłoszone w „Monitorze Polskim”, nr 64, 19.03.1931 r.

⁵⁸ CAW, sygn. Baberowski Feliks, MN 22.12.31; *Kolekcja akt*, sygn. I 481.B.38. Zob. D. Stefańska, *Polska Organizacja Wojskowa w Szadku w latach 1915–1918*, [w:] J. Stulczewski (red.) *Spoleczeństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, Zduńska Wola 2018, s. 25–26.

działny za poziom rzemiosła żołnierskiego peowiaków. Pełnił funkcję zastępcy komendanta obwodu Józefa Spychalskiego „Szarego”⁵⁹. Miał bliskie kontakty z założycielem i komendantem POW w Szadku – Feliksem Szymańskim, a także organizatorem POW w Sieradzu i w powiecie⁶⁰. Fruziński rozpoczął pracę konspiracyjną w organizacji na terenie Obwodu Sieradzkiego na rozkaz komendanta Obwodu Kolskiego POW, w którym działał po ucieczce z transportu do obozu w Szczypiornie. Groziło mu kolejne aresztowanie, kiedy został zatrzymany w drodze do Dębina, ale dzięki własnemu sprytowi udało mu się go uniknąć⁶¹. W obwodzie sieradzkim był podkomendnym komendanta „Szczęsnego” (1917–1918). W tym okresie POW przeszła do konspiracyjnego działania, prowadząc szkolenia w rozbudowujących się szeregach. Kolejne akcje wymagające zdecydowanego działania i umiejętności dowódczych Fruziński przeprowadził za kadencji komendanta Józefa Spychalskiego. Fruzińskiemu komendant „Szary” powierzył kierowanie akcją odbicia więźnia Kazimierza Wagnera, nauczyciela, peowiaka ze wsi Oraczew⁶² (aresztowanego z 7 na 8 listopada 1918 r. w miejscowości Wróblew⁶³). Stanisław Fruziński „Kula” już jako zastępca komendanta obwodu POW uczestniczył w dniu 11 listopada 1918 r. w pertraktacjach z niemiecką radą żołnierską. W wyniku tych negocjacji Niemcy zdecydowali się złożyć broń i wszelki dobytek

⁵⁹ A. Tomaszewicz, *Dokumenty dotyczące działalności Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1989, t. 6, s. 147.

⁶⁰ W. Pogorzelski, *Dzieje Sieradza* (reprint wydania z 1927 r.), Towarzystwo Przyjaciół Sieradza, Sieradz 2015, s. 116.

⁶¹ *Relacja ze swego udziału i prac w POW kapitana Fruzińskiego Stanisława – składnica wojenna I Pułku Piechoty Legionów*, Białystok, 13.02.1929 r., CAW, POW, *Relacje*, k. 215.

⁶² Tamże, k. 216; W. Pogorzelski, dz. cyt., s. 117. Na rozkaz komendanta akcja odbicia więźnia miała nastąpić na odcinku drogi Wróblew–Sieradz. Plan odbicia więźnia uległ zmianie ze względu na obecność policji i tłumu. Zamachowcy postanowili przeprowadzić obławę w innym punkcie miasta, gwarantującym większe powodzenie. Brawurowa akcja zakończyła się sukcesem peowiaków, którzy odbili z rąk niemieckiej żandarmerii prowadzonego do sieradzkiego więzienia komendanta organizacji lokalnej we Wróblewie. W akcji udział wzięli także: Feliks Jędrzejak – komendant sieradzkiej organizacji lokalnej, bracia Ludwik i Wacław Marglowie oraz Jan Sękowski. Fruziński w swojej relacji nie wymienia uczestników akcji uwolnienia Wagnera. Pisał: *W niedzielę dnia 9 listopada 1918 r. na zebraniu w moim mieszkaniu postanowiliśmy ob. Wagnera jakoś uratować [...] Przy bramie odbył się napad, bez strzału rozbroiliśmy jednego żandarma i dozorcę więzienia. Nazwisk uczestników obecnie nie pamiętam. W razie potrzeby dokładniejsze dane winien dać ob. Feliks Jędrzejak, który był komendantem Organizacji Lokalnej w Sieradzu*. CAW, POW, *Relacje*, k. 216.

⁶³ A. Tomaszewicz, *Działalność Obwodu Sieradzkiego POW w latach I wojny światowej*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1988, nr 4, s. 4.

wojskowy, w zamian otrzymując zapewnienie, że bezpiecznie opuszczą miasto⁶⁴. Wyjątkowo niebezpieczny dla sieradzian okazał się dzień 15 listopada. Stanisław Fruziński „Kula”, pełniący obowiązki zastępcy komendanta obwodu, opisał w następujący sposób mające wówczas miejsce wydarzenia: *Zdawałoby się, że wszystko już jest w porządku, tymczasem przychodzą wiadomości, że Niemcy zebrani ze Zduńskiej Woli i okolic, nierozbrojeni, w liczbie około 1000, maszerują na Sieradz i chcą cały dobytek wojskowy zabrać. Staramy się nawiązać łączność z radą niemiecką żołnierską ze Zduńskiej Woli. Zostałem wydelegowany przez komendanta obwodu ob. Spychalskiego do delegacji, w której skład wchodził jeszcze członek rady miejskiej ks. Aleksander Brzeziński, jeden żołnierz POW jako tłumacz oraz przewodniczący rady żołnierskiej w Sieradzu, oficer niemiecki. Spotykamy kolumnę niemiecką, maszerującą na ósmym kilometrze od Sieradza. Proponujemy Niemcom zmianę ich marszruty, na co się zgodzili z tym, ażeby im dać gdzieś pomieszczenie na nocleg. W tym czasie około kolumny niemieckiej spotkałem jadącego bryczką od Zduńskiej Woli komendanta okręgu POW Kalisz, obecnie majora Łepkowskiego, któremu zameldowałem krótko o ogólnej sytuacji i pojechałem z całą delegacją celem wynalezienia noclegu dla kolumny niemieckiej. Oddział niemiecki był uzbrojony, w pełnym rynsztunku, składał się z plutonu żandarmerii konnej, pieszych żandarmów i oddziałów niemieckiej piechoty zebranych ze Zduńskiej Woli i Pabianic. Cały ten oddział był prowadzony przez oficerów z majorem na czele. O rozbrojeniu ich nie mogło być mowy, gdyż była to za duża siła [...]. Po opuszczeniu przez Niemców Sieradza został wysłany meldunek telefoniczny do komendy okręgu w Kaliszu i po zmobilizowaniu większych sił zatrzymano kolumnę w okolicy Opatówka. Po pertraktacjach Niemcy zostali rozbrojeni i odstawieni do granicy.*

Przełożony i dowódca Fruzińskiego, kapitan Łepkowski, w wystawionym wniosku o nadanie odznaczenia Krzyżem Walecznych, napisał o swym podwładnym: *Wykaże dużo oddania i zaparcia się w pracy dla organizacji, bierze czynny udział w akcji dywersyjnej przeciwko Niemcom: ścina słupy, pali siano przygotowane przez Niemców na wywóz, pomimo silnego strzeżenia przez Niemców. W akcji rozbrojenia Niemców swą odwagą świeci przykładem swym podkomendnym i wraz*

⁶⁴ Jeszcze tego samego dnia wieczorem Niemcy oddali broń i amunicję, przekazali urzędy oraz stację kolejową. Jednak wkrótce przybyła ze Zduńskiej Woli licząca sto pięćdziesiąt osób ekspedycja niemieckich żołnierzy, która przystąpiła do odbioru stacji. Wywiązała się walka. W obronie stacji poległo pięciu peowiaków (Jan Palusiak, Antoni Jantczak, Józef Włodarczyk, Bolesław Doliński, Andrzej Wroński). Ciężko ranni zostali: Jan Malinowski i Innocenty Kotliński. Szczególną odwagą w tym starciu odznaczyli się: Tadeusz Siądalski, Marian Andrzejak, Stanisław Fruziński, Antoni Romankiewicz oraz Feliks Jędrzejak. Tamże, s. 5.

z nimi oczyszcza powierzony sobie teren od okupanta⁶⁵. Równoległe z akcją rozbrajania oddziałów okupanta przystąpiono do przekształcania oddziałów peowiaków w regularne formacje wojskowe. Fruziński wstąpił do Wojska Polskiego. Do stażu wojskowego zaliczono mu służbę w POW. 13 sierpnia 1914 r. został żołnierzem 142 Pułku Piechoty. Służył w jego I baonie 8 kompani w stopniu porucznika. Z pułkiem tym przeszedł szlak bojowy w czasie wojny polsko-sowieckiej. Za męstwo w walce został odznaczony Krzyżem Walecznych. Porucznik Fabiszewski, dowódca kompanii, pisał *W czasie obrony Warszawy, w bitwie pod Okuniewem porucznik Fruziński otrzymał rozkaz utrzymania za wszelką cenę odcinka swego (600 m) i działania*⁶⁶. *To bardzo dobry oficer z dużą inicjatywą i samodzielnością, odznacza się osobistą odwagą i przytomnością w boju. Zasluguje na Krzyż Walecznych.*

ZAKOŃCZENIE

Utworzenie Polskiej Organizacji Wojskowej miało istotne znaczenie w walce o odzyskanie niepodległości po I wojnie światowej. Powstanie tej konspiracyjnej organizacji w Szadku miało wpływ na funkcjonowanie części szadkowskiej społeczności, która zaangażowała się w działania obozu niepodległościowego.

Wstępujący do POW mieszkańcy regionu szadkowskiego kierowali się patriotycznymi pobudkami i tradycjami wolnościowymi przekazywanymi z pokolenia na pokolenie. Żywe były wspomnienia zrywów powstańczych (zwłaszcza powstania styczniowego z 1863 r.) i pamięć walk o polskość oświaty i struktur administracyjnych w okresie rewolucji 1905–1907. Szadkowska placówka POW powstała w 1915 r., w czasie gdy organizacja ta liczyła jeszcze niewielu członków i miała antyrosyjskie oblicze. POW stopniowo rosła w siłę się w okresie współpracy z państwami centralnymi, a od lipca 1917 r. przystąpiła do działań antyniemieckich. Po trwającym trzy lata okresie szkoleń wojskowych, odbywających się pod dowództwem „Szczęsnego” i „Konarskiego”, udało się wyłonić grupę żołnierzy gotowych na rozbrojenie formacji niemieckich w Szadku. Przeprowadzili oni sprawnie akcję rozbrojenia placówek w Szadku i Zygrach, a także wsparli działania w Zduńskiej Woli. Na rozkaz „Szarego” szadkowsy

⁶⁵ CAW, *akta personalne i odznaczeniowe*, KW 30/708. VIII Okręg Kaliski POW wystawił wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych w myśl rozporządzenia ROP z 11.08.1920 r. Wniosek zgłosił 21.10.1921 r. dowódca Fruzińskiego kpt. Łepkowski. Został on poparty 10.11.1921 r. przez dowódcę okręgu – kpt. Łyskowskiego (?) [nazwisko nieczytelne] i Adama Koca. Krzyż nr 39077–22635 nadano po raz pierwszy 40/21, po raz drugi 19/22.

⁶⁶ CAW, *Wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z dnia 23 stycznia 1920 r.* Czyny poświadczyl por. Fabiszewski i mjr Przyjałkowski (?) [nieczytelny podpis]. Zaopiniowany przez dowódcę baonu – kpt. Sadowskiego, mjr. Przyjałkowskiego, płk. Krupę i płk. Burchardta 18.04.1921 r.

peowiaczy przyszli z pomocą oddziałom toczącym walki z Niemcami na terenie Sieradza. Założyciel i komendant POW w Szadku organizował pracę w obwodzie, a następnie w okręgu. Podobnie jak wielu jego podkomendnych zasilił kadrę oficerską i szkoleniową wojska,

Działalność Szadkowskiej konspiracji w czasie I wojny światowej stanowi dowód na to, że mieszkańcy małych miasteczek i wsi byli „niepodległością naznaczeni”⁶⁷.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Państwowe w Łodzi, oddział w Sieradzu. Akta miasta Szadku 1898–1939.
Akta protokołów magistratu miasta Szadku 1917–1920, 41/6/0, sygn. 4.
- Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie (CAW):
Adamkiewicz Józef, odrzucono 31.01.1938.
 Baberowski Feliks, I 481.B.38; MN 22.12.31.
Bednarek Bolesław, MN 27.06.38.
Bednarek Stefan, odrzucono 27.06.1938.
Bogdański Stanisław, I. 481. B. 9567, KN 16.03.33.
Fruziński Stanisław, 30F-708, KNzM 06.06.31.
Garczyński Józef, odrzucono 26.06.1938.
Kozłowski Bartłomiej, KN 17.03.38.
Królikowski Jan Adam, odrzucono 21.06.1938.
Królikowski Zygmunt, KKiMN 50–159 (brak dokumentów).
Neugebauer Jerzy, sygn. KN 12.03.31.
Niedźwiecki Jan, odrzucono 26.06.1938, KK i MN 15/41307.
Niedźwiecki Józef, 14/24 V12.
 POW. *Relacje*, sygn. I.400.2021/60–86, 4002021/45, 4002021/30; POW Okręg IV, sygn. I. 124.1.7.
Rudecki Czesław, sygn. MN 27.06.38.
Ryder Marian, MN 24.05.32.
Spychalski Józef, sygn. 31849, KK i MN 155–46318.
Stamirowski Adam, odrzucono 31.01.1938 (brak dokumentów).
Strzeleński Marian, odrzucono 21.01.1937.
Szeplewicz Cezary, odrzucono 26.06.1938.
Szymański Feliks, KW 123/S-5618, AP 26908, KzM 7.07.31 (brak dokumentów).

⁶⁷ M. Walak, *Niepodległością naznaczeni...*

Śmiałkowski Kazimierz, odrzucono 14.12.1936 (brak dokumentów).

Wilk-Wilczyński Stefan, KN 9.11.31.

Zablocki Franciszek, MN 2.08.31 (brak dokumentów).

Muzeum Okręgowe w Sieradzu, Materiały do działalności POW w Szadku, sygn. RWD 418.

Literatura

Cielecka B., Ruszkowski A. (red.), *Gdzie są chłopcy z tamtych lat*, [w:] *Sieradzanie w drodze do Niepodległej*, Sieradz 2018, s. 99.

Klimek J., *Polska Organizacja Wojskowa na terenie powiatu łaskiego*, Pabianice 1938.
Kronika Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Szadku, Muzeum Okręgowe w Sieradzu, sygn. ARW 418, [w:] D. Stefańska, *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w okresie I wojny światowej*, „Biuletyn Szadkowski” 2018, t. 18, s. 71–76.

Łossowski P., Stawecki P., *Listopad 1918 we wspomnieniach i relacjach*, Warszawa 1988.

Marszał T. (red.) *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Gmina i Miasto Szadek, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, Ośrodek Badawczy Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego, Łódź–Szadek 2004.

„Peowiak”, Warszawa 1931, nr 5.

Pogorzelski W., *Dzieje Sieradza* (reprint wydania z 1927 r.), Towarzystwo Przyjaciół Sieradza, Sieradz 2015, s. 113–119.

Stefańska D., *Polska Organizacja Wojskowa w Szadku w latach 1915–1918*, [w:] J. Stulczewski (red.), *Spółceństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, Zduńska Wola 2018, s. 25–26.

Tomaszewicz A., *Dokumenty dotyczące działalności Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1989, t. 6, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź 1990, s. 147–152.

Tomaszewicz A., *Działalność Obwodu Sieradzkiego POW w latach I wojny światowej*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1988, nr 4, s. 3–7.

Walak M., *Niepodległością naznaczeni. Z dziejów powstania i walk III Brygady Legionów Polskich 1915–1917*, Instytut Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Związek Strzelecki „Strzelec”, Organizacja Społeczno-Wychowawcza, Jednostka Strzelecka nr 1001 im. gen. dyw. Janusza Głuchowskiego, Warszawa–Bełchatów 2010.

[Artykuł wpłynął: maj 2019; akceptacja: lipiec 2019]

PROFILES OF THE SOLDIERS OF THE POLISH MILITARY ORGANIZATION IN SZADEK IN THE PERIOD OF WORLD WAR I

Summary

The article presents the profiles of soldiers who belonged to the Szadek section of the Polish Military Organization, established in the spring of 1915 by Feliks Szymański. They are not widely known, but nevertheless are persons of great merit as regards the fight against the occupiers and engagement in actions aimed at the regaining of independence by Poland. The author found relevant information by studying archival sources in the Central Military Archive of the Military Historical Bureau in Warsaw. The article also presents the profiles of the instructors, such as Jerzy Neugebauer or Stanisław Fruziński.

Keywords: Polish Military Organization, Szadek, World War I, conspiracy, independence